

MARIUSZ KASZYŃSKI
Towarzystwo Przyjaciół Brudzewa

OŚWIATA I KULTURA W GMINIE BRUDZEW W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Początki oświaty w Brudzewie zaobserwować możemy już u schyłku średniowiecza. W tym okresie kościół parafialny był nie tylko miejscem życia religijnego i społecznego, ale także ośrodkiem kultury umysłowej. Przy parafiach funkcjonowały szkoły, których sieć w XV w. była względnie gęsta, tak, że praktycznie były dostępne dla wszystkich. Na terenie Wielkopolski Wschodniej tylko w trzech na sto parafii nie było szkoły.

Szkoła elementarna w Brudzewie mogła powstać na przełomie XIV i XV w. Istniała ona jeszcze w XVI stuleciu. Wspominają o niej zarówno Jan Łaski w *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, jak i Eugeniusz Wiśniowski w swej pracy *Sieć szkół parafialnych w Wielkopolsce i Małopolsce w początkach XVI w.*¹. W tej to szkole pierwsze nauki pobierał wielki uczyony, astronom i matematyk, Wojciech z Brudzewa. Kiedy i z jakich przyczyn szkoła ta przestała funkcjonować, tego niestety nie wiemy. Na pewno nie istniała już ona u schyłku XVIII stulecia. Nie pisze o niej bowiem nic Jan Wąsicki w swoich studiach poświęconych miastom wielkopolskim w latach 1793-1794². W drugim dziesięcioleciu XIX w. nauką dzieci brudzewskich zajmował się miejscowy organista opłacany przez ich rodziców³.

Odrodzenie brudzewskiego szkolnictwa na poziomie elementarnym nastąpiło w połowie XIX stulecia. Powstała tutaj wówczas trzyoddziałowa szkoła mieszcząca się w drewnianym budynku usytuowanym przy rynku. Funkcjonowała ona także w latach I wojny światowej. Dzieci brudzewskie mogły kontynuować naukę na poziomie elementarnym, bowiem nie zabraniał tego okupant niemiecki. Po spaleniu się budynku szkolnego w 1914 r., nauka odbywała się w domach prywatnych w specjalnie do tego celu przystosowanych pomieszczeniach⁴.

Odziedziczony po ponad 120 latach niewoli spadek w dziedzinie oświaty przedstawiał bardzo nierówną wartość w poszczególnych częściach II Rzeczypospolitej. Społeczeństwo polskie weszło w okres niepodległości obciążone znaczącym zacofaniem w dziedzinie gospodarczej i kulturalnej. W zaborze pruskim istniał co prawda obowiązek szkolny obejmujący dzieci w wieku od 6 do 14 lat, ale nauczanie w szkołach

¹ *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łaski, Gniezno 1880, T. 1., s. 27; E. Wiśniowski, *Sieć szkół parafialnych w Wielkopolsce i Małopolsce w początkach XVI wieku*, „Roczniki Humanistyczne” 1967, T. 15, z. 2, s. 113.

² *Opisy miast polskich z lat 1793-1794*, wyd. J. Wąsicki, Poznań 1962, cz. 2

³ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji dotyczące się Miasta Brudzewa w województwie kaliskim, sygn. 558, k. 2-6.

⁴ Kronika Szkoły Podstawowej w Brudzewie (1918-1976).

odbywało się w języku niemieckim. W zaborze austriackim, pomimo funkcjonujących tutaj odpowiednich ustaw i zarządzeń, obowiązek szkolny nie był w praktyce realizowany. Na początku XX stulecia jedynie 49% dzieci pobierało naukę szkolną. Najgorzej przedstawiała się sytuacja w zaborze rosyjskim, gdzie nie istniał obowiązek szkolny, a szkoły nastawione były na intensywną rusyfikację. W rezultacie w 1921 r. odsetek analfabetów wynosił przeciętnie 33%, przy czym w miastach sięgał on 19%, a na wsiach aż 38%. Nie dziwi więc fakt, że jedną z pierwszych decyzji władz polskich stało się wprowadzenie powszechnego obowiązku nauki dla dzieci w wieku od 7 do 14 lat. Mimo ogromnych trudności wynikających z braku odpowiednich pomieszczeń i kadry nauczycielskiej, do 1922 r. nauczaniem objęto ponad 60% dzieci⁵.

Wydany w dniu 9 lutego 1919 r. dekret „O obowiązku szkolnym” z oraz ustawa „O zakładaniu i utrzymywaniu szkół powszechnych” z 17 lutego 1922 r., normowały m. in. kwestię obwodów i sieci szkolnej, ustalały liczbę dzieci wymaganą do założenia szkoły danego stopnia organizacyjnego. Ustalały one również zakres świadczeń i obowiązków w dziedzinie szkolnictwa powszechnego, które miały pochodzić od samorządów terytorialnych i władz państwowych. Ustawa przewidywała obwody szkolne, w których droga dziecka do szkoły nie powinna przekraczać 3 km. Stopień organizacyjny szkoły miał być uzależniony od ilości dzieci w obwodzie szkolnym. Przy liczbie 60 uczniów mogła zostać utworzona szkoła jednoklasowa o jednym nauczycielu. Od 61 do 100 uczniów funkcjonowała szkoła dwuklasowa o dwóch nauczycielach. Przy każdej następnej pięćdziesiątce uczniów, należało poziom organizacyjny podnieść o jedną klasę i dodać jeden etat nauczycielski. Szkołę siedmioklasową można było zatem zorganizować w obwodach mających ponad 300 dzieci. Pensje dla nauczycieli oraz wyposażenie szkół w pomoce naukowe należały do obowiązków państwa. Z budżetów gminnych pokrywano natomiast wszystkie inne wydatki rzeczowe związane z funkcjonowaniem szkół⁶.

Ustawą z 4 czerwca 1920 r. „O tymczasowym ustroju władz szkolnych”, państwo polskie zostało podzielone na okręgi szkolne z kuratorem na czele. Każdy okręg obejmujący jeden lub więcej powiatów dzielił się na kilka obwodów szkolnych. Na czele obwodu stał inspektor szkolny, który podlegał bezpośrednio kuratorowi. Inspektor szkolny był władzą pierwszej instancji⁷.

Na mocy rozporządzenia z 31 sierpnia 1921 r. obwód szkolny kolski z siedzibą inspektora w Kole, został przydzielony do okręgu szkolnego łódzkiego. Z dniem 1 sierpnia 1932 r. okręg łódzki wraz z obwodem kolskim włączono do okręgu warszawskiego. W roku następnym połączono dwa obwody – kolski i koniński – w jeden z siedzibą inspektoratu w Koninie. Stan taki trwał do marca 1938 r. Z dniem 1 kwietnia 1938 r. utworzono oddzielne obwody – koniński z siedzibą w Koninie i kolski z siedzibą w Kole. Jednocześnie obwód kolski został przyłączony do okręgu poznańskiego⁸.

Publiczna Szkoła Powszechna w Brudzewie utworzona została pod koniec 1918 r. W pierwszym roku jej istnienia, pod względem stopnia organizacyjnego, była szkołą jednoklasową. Naukę prowadzoną przez jednego nauczyciela pobierało 100 dzieci.

⁵ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914-1990*, Warszawa 1991, s. 34.

⁶ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977. Podstawowe akty prawne*, Warszawa 1978, s. 171-174.

⁷ Archiwum Państwowe w Koninie (dalej: APP/K), Wstęp do inwentarza zespołu akt – Inspektorat Szkolny Koło.

⁸ Tamże.

Ambitne plany władz gminnych zmierzały jednak do przekształcenia jej w przyszłości w szkołę siedmioklasową⁹. Zajęcia lekcyjne odbywały się nadal w wynajętych pomieszczeniach. Poza szkołą w Brudzewie, w roku szkolnym 1918/19 na terenie gminy funkcjonowały jeszcze szkoły publiczne w Chrząblicach (naukę pobierało 46 uczniów), Cichowie (59 uczniów), Dobrowie (65 uczniów), Janowie (34 uczniów), Kolnicy (61 uczniów), Krwonach (88 uczniów) i Nowej Wsi (40 uczniów)¹⁰. W przyszłości planowano przekształcenie szkoły w Chrząblicach w pięcioklasową, a szkół w Dobrowie, Janowie i Krwonach w czteroklasowe. Likwidacji miały natomiast ulec placówki w Cichowie, Kolnicy i Nowej Wsi. Dzieci z Cichowa mieszkające w północnej części wsi miały pobierać naukę w czteroklasowej szkole w Janowie, a zamieszkujące część południowo-wschodnią siedmioklasowej szkole w Brudzewie. W tej ostatniej uczyć się miały także dzieci z Kolnicy. Powodem likwidacji szkoły w Nowej Wsi były plany budowy nowego budynku szkolnego na gruncie należącym do wsi Tarnowa, położonym pośrodku między wsiami: Bierzmo, Halin, Nowa Wieś, Olimpia, Tarnowa¹¹.

Tabela 1. Planowana sieć szkolna na terenie gminy Brudzew¹²

Miejscowość, w której znajduje się szkoła	Miejscowości, którym szkoła ma służyć	Stopień organizacyjny szkoły	Przewidywana liczba uczniów
Brudzew	Brudzew Goleszczyzna folwark Zachodnio-południowa część Cichowa Wiktorów kolonia Kolnica wieś Kolnica folwark Brudzew A	siedmioklasowa	350
Chrząblice	Chrząblice kolonia Izabelin Brudzyń folwark Marulew	pięcioklasowa	223
Dobrów	Północna część Janowa Dobrów	czteroklasowa	200
Krwony	Krwony Bogdałów kolonia Bogdałów wieś Wola B kolonia Wola G Wola D Wola A Wola folwark	czteroklasowa	205

⁹ APP/K, Inspektorat Szkolny w Kole 1918-1939 (dalej: ISK), Projekt pełnej sieci szkolnej 1906-1919, sygn. 141, k. 64.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże, k. 1-2.

Janów	Południowa część Janowa Praksedów Kwiatków wieś Kwiatków kolonia Kwiatków folwark Głowy Północno-zachodnia część Cichowa	czteroklasowa	202
Galew kolonia	Galew wieś Czarna Niwa Dzierżązna Józefów Wincentów kolonia Marulewek Bratuszyn	trzyklasowa	144
Tarnowa wieś	Nowa Wieś Olimpia Bierzmo Halin	trzyklasowa	126
Kalinowa wieś	Kalinowa wieś Dzierżązna kolonia	dwuklasowa	92

W 1921 r. na terenie gminy funkcjonowało dziesięć Powszechnych Szkół Publicznych: dwuklasowe w Brudzewie i Dobrowie oraz jednoklasowe w Bogdałowie, Chrząblicach, Cichowie, Galewie, Janowie, Kolnicy, Krwonach, Nowej Wsi. Dziesięć lat później liczba szkół zmalała do ośmiu¹³.

Tabela 2. Szkoły powszechne na terenie gminy Brudzew w roku szkolnym 1931/32¹⁴

Miejscowość, w której mieści się szkoła	Liczba uczniów uczęszczających do szkoły	Liczba uczniów należących do obwodu szkolnego
Brudzew	262	340
Chrząblice	104	104
Galew	81	124
Halin	47	62
Janów	165	181
Kalinowa	105	118
Krwony	205	227
Nowa Wieś	74	81

W kolejnych latach, zgodnie z zamierzeniami, liczba oddziałów w szkole brudzewskiej zwiększała się. W roku 1921 placówka rozwinęła się do czterech klas, a sześć lat później, decyzją Kuratorium Łódzkiego z dnia 3 lutego 1927 r. przyłączono do niej dotychczasową

¹³ APP/K, ISK, Okólniki Inspektoratu Szkolnego w Kole, 1921, sygn. 8., 69; Zarząd Gminy Brudzew (dalej: ZGB), sygn. 138, k. 62-69.

¹⁴ APP/K, ZGB, sygn. 138, k. 62 – 69.

szkółę w Cichowie. Liczba uczniów w Brudzewie zwiększyła się w ten sposób z 247 w dniu 1 grudnia 1926 r. do 381 w dniu 1 września 1927 r. Mimo, że liczba nauczycieli w szkole zwiększyła się o jednego, to było to niestety za mało. W związku z tym Inspektor Szkolny wnioskował o przyznanie jeszcze dwóch dodatkowych etatów. Wreszcie decyzją Kuratorium z 4 lutego 1931 r. podniesiono stopień organizacyjny brudzewskiej placówki do szkoły sześcioklasowej z ważnością od dnia 1 września 1931 r.¹⁵

Obradujący w dniu 23 maja 1930 r. Dozór Szkolny gminy Brudzew, w składzie: Leopold Guranowski – przewodniczący, Józef Kiszkurko – wiceprzewodniczący, Józef Podębski – skarbnik, Hipolit Chyczewski – sekretarz, Stanisław Zdrojewski – członek, Stanisław Graliński – członek, podjął decyzję o skomasowaniu z dniem 1 września 1930 r. szkoły jednoklasowej w Kwiatkowie z jednoklasową szkołą w Janowie, tworząc w ten sposób w Janowie szkołę dwuklasową. Przyjęty został również nowy projekt sieci szkolnej na terenie gminy, ustanawiający cztery obwody szkolne. Do obwodu szkolnego w Brudzewie należeć miały: osada Brudzew, kolonia Brudzew, wieś Brudzew-Wiktorów, folwark Brudzew-Goleszczyzna, folwark Brudzyń, folwark Kolnica, wieś Kolnica, Nowa Wieś, Cichów – oprócz najdalszej wschodniej części, leżącej poza przepływającą przez tę wieś rzeczką Kiełbaską oraz wieś Łęka z gminy Kościelec. Budynek szkolny miał być usytuowany na północnym krańcu Brudzewa przy rozstaju dróg prowadzących do Łęki i Cichowa. Drugi obwód – Krwony, obejmował następujące miejscowości: wieś i folwark Krwony, wieś i kolonia Bogdałów, kolonia Wola A, kolonia Wola B, kolonia Wola G, kolonia Wola, Janiszew, folwark Janiszew, gajówka Marianów. Gmach szkolny planowano wzniesić u zbiegu dróg prowadzących do Brudzewa i Janiszewa. Obwód trzeci – Galew miał posiadać szkołę siedmioklasową, mieszczącą się w tzw. Starym Galewie u zbiegu sześciu dróg. Należać miały do niego: wieś i kolonia Galew, wieś i kolonia Chrząblice, folwark Smolina, wieś i kolonia Marulew, wieś i kolonia Bratuszyn, wieś i kolonia Dzierżazna, Izabelin, Józefów, Józefów-Huta, Czarna Niwa, kolonia Wincentów. Wreszcie obwód czwarty – Janów, ze szkołą trzyklasową, usytuowaną na obecnym placu szkolnym, tworzyły: Janów, Głowy, Praksedów I, Praksedów II, Kwiatków-Głowy, Kwiatków Stary, folwark Kwiatków, część kolonii Kwiatków leżącej między folwarkiem Kwiatków a Janowem, część Cichowa leżąca na wschód od rzeczki Kiełbaski. Wieś Kalinową planowano włączyć do najbliższego obwodu w powiecie tureckim, a gdyby ze względu na odległość byłoby to niemożliwe, to sugerowano pozostawić tam dotychczasową szkołę dwuklasową. Miejscowości: Bierzmo Duże, Bierzmo Małe, Halin, Halinów, Olimpia, Tarnowa miały wejść w skład obwodu szkolnego w Koblach gmina Kościelec. Ponadto Dobrów miał zostać przyłączony do obwodu szkolnego w Ruszkowie (gmina Kościelec), kolonia Kwiatków, prócz części leżącej między folwarkiem Kwiatków a Janiszewem do obwodu szkolnego w Koźminie (gmina Koźmin), a kolonia Dominików do najbliższego obwodu w powiecie tureckim¹⁶.

Na mocy ustawy tzw. „jędrzejewiczowskiej” z dnia 11 marca 1932 r., która weszła w życie 1 sierpnia tego samego roku, dokonano reorganizacji szkolnictwa powszechnego, średniego i zawodowego. W reformie tej, zwanej od nazwiska jej twórcy, odstąpiono od ustawodawstwa oświatowego państw zaborczych na rzecz jednolitości całego ustroju szkolnego. Zakładała ona, że celem szkolnictwa winno być ukształtowanie religijne, moralne, umysłowe i fizyczne ucznia. Jako podstawę organizacyjną i programową ustroju

¹⁵ APP/K, ZGB, sygn. 115, k. 8; ISK, Okólniki Kuratorium Szkolnego Łódzkiego za II kwartał, sygn. 10, k. 185.

¹⁶ APP/K, ISK, Sieć szkolna 1930-1939, sygn. 142, k. 126-134.

szkolnego przyjęto siedmioletnią szkołę powszechną. Ustawa przewidywała siedmioletni obowiązek szkolny od siódmego roku życia. Pod względem organizacyjnym szkolnictwo powszechne zostało podzielone na szkoły pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia. W zakresie programów nauczania ustalono trzy szczeble programowe. Szkoła pierwszego stopnia realizowała pierwszy, elementarny szczebel nauczania oraz pewne elementy szczebla drugiego i trzeciego. W szkołach drugiego stopnia nauką dwuletnią objęto jedynie szóstą klasę, w której realizowano podstawowe zagadnienia klasy siódmej. Wreszcie szkołą najwyższego stopnia stawała się placówka siedmioklasowa, w której realizowano trzy szczeble nauczania. Pracowało w niej z reguły od pięciu do siedmiu nauczycieli¹⁷. W wyniku reformy szkoła powszechna w Brudzewie otrzymała trzeci stopień organizacyjny¹⁸. Duże zasługi w tej kwestii położyła ówczesna jej kierowniczka, Stanisława Opas¹⁹.

Tabela 3. Stopień organizacyjny szkół w gminie Brudzew w roku szkolnym 1937/38²⁰

Miejscowość	Stopień organizacyjny szkoły	Liczba klas	Liczba nauczycieli	Kierownik
Brudzew	III	6	5	Antoni Hilczer
Chrząblice	I	1	1	Jan Kozłowicz
Galew	I	2	2	Marian Rzeźnik
Halinów	I	1	1	Piotr Chałasiński
Janów	II	3	3	Wacław Lasota
Kalinowa	I	2	2	Stanisław Zdrojewski
Krwony	II	3	3	Wincenty Byczkowski
Nowa Wieś	I	1	1	Wanda Jezierska

We wrześniu 1938 r. powiat kolski podzielony został na 13 rejonów konferencyjnych. Brudzew tworzył rejon 3, obejmujący szkoły w Brudzewie, Koźminie, Krwonach, Chrząblicach, Janowie, Sarbicach, Łęce, Nowej Wsi i Kalinowej²¹.

Według projektu organizacji roku szkolnego 1937/38 do szkoły w Brudzewie uczęszczać miało 290 uczniów. Zatrudnionych było w niej pięciu nauczycieli uczących w pełnym wymiarze godzin. Przewidywano 142 godziny etatowe oraz 10 godzin nadliczbowych. W Galewie w pełnym wymiarze godzin zatrudnionych miało być dwóch nauczycieli, a naukę pobierać miało 131 uczniów. Liczba godzin etatowych wynosiła 58, nadliczbowych 6. W Kalinowie dwóch nauczycieli nauczać miało 112 uczniów przy 58 godzinach etatowych. W Chrząblicach jeden nauczyciel nauczać miał 95 uczniów, przy 30 godzinach

¹⁷ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty...*, s. 206-218.

¹⁸ Tamże; Kronika Szkoły Podstawowej w Brudzewie (1918-1976).

¹⁹ Kronika Szkoły Podstawowej w Brudzewie (1918-1976).

²⁰ APP/K, ISK, Oświata, pozaszkolna. Wykazy nauczycieli, wykazy szkół w powiecie kolskim, organizacja Inspektoratu 1937-1939, sygn. 139, k. 2; Sieć szkolna 1930-1939, sygn. 142, k. 8-16.

²¹ APP/K, ISK, Okólniki Inspektoratu Szkolnego w Kole 1938, sygn. 6, k. 41.

etatowych i 4 nadliczbowych. W Nowej Wsi 89 uczniów także miał uczyć jeden nauczyciel przy 30 godzinach wymiarowych i 6 nadliczbowych. W Janowie siły nauczające to trzy osoby, mające pod opieką 165 uczniów. Godzin etatowych planowano 86, nadliczbowych 8. Szkoła w Krwonach liczyła 182 uczniów. Nauczani oni byli przez trzech nauczycieli w wymiarze 86 godzin etatowych i 8 nadliczbowych²².

W ostatnim, przed wybuchem II wojny światowej, roku szkolnym 1938/39 w ośmiu funkcjonujących na terenie gminy placówkach zatrudnionych było 18 nauczycieli.

Tabela 4. Spis Szkół Powszechnych i nauczycieli gminy Brudzew w roku szkolnym 1938/39²³

Miejscowość	Typ szkoły	Nauczyciele
Brudzew	sześcioklasowa	Antoni Hilczer – kierownik Maria Chyczewska Hipolit Chyczewski Stefania Marczevska Wiktor Marczewski
Chrząblice	jednoklasowa	Jan Kozłowicz – kierownik
Galew	dwuklasowa	Marian Rzeźnik – kierownik Maria Rzeźnik
Halinów	jednoklasowa	Piotr Chałasiński – kierownik
Janów	trzyklasowa	Wacław Lasota – kierownik Maria Pamin Ryszard Ziegeldorf
Kalinowa	dwuklasowa	Stanisław Zdrojewski – kierownik Stefania Zdrojewska
Krwony	trzyklasowa	Wincenty Byczkowski – kierownik Natalia Byczkowska
Nowa Wieś – Tarnowa	jednoklasowa	Wanda Jezierska – kierownik

Jednym z głównych problemów, z jakimi borykała się większość szkół w gminie był brak własnych lokali. Nauka w nich musiała się więc odbywać w pomieszczeniach wynajętych. Własne budynki posiadały jedynie placówki w Janowie i Tarnowie. Szkoła w Janowie do 1938 r. mieściła się w drewnianym budynku, będącym jednocześnie domem modlitwy dla ewangelików. Tutaj też mieszkał miejscowy nauczyciel. W 1938 r. placówka przeniosła się do nowo wybudowanego przez tutejszych Niemców budynku murowanego. W jednej jego części odbywały się zajęcia lekcyjne, drugą przeznaczono dla potrzeb religijnych (odbywały się w niej nabożeństwa ewangelickie). Podobnie wyglądała sytuacja w zamieszkałej głównie przez Niemców Tarnowie²⁴.

²² APP/K, ISK, Sieć szkolna 1930-1939, sygn. 142, k. 9-16.

²³ APP/K, ISK, Oświata pozaszkolna. Wykazy nauczycieli, wykazy szkół w powiecie kolskim, organizacja Inspektoratu 1937-1939, sygn. 139, k. 102.

²⁴ APP/K, ISK, Projekt pełnej sieci szkolnej 1906-1919, sygn. 141, k. 64; Kronika Szkoły Podstawowej w Janowie.

Tabela 5. Warunki lokalowe Publicznych Szkół Powszechnych na terenie parafii Brudzew w 1933 r.²⁵

Miejscowość	Rodzaj lokalu	Ilość klas	Liczba sal lekcyjnych
Brudzew	wynajęty	6	Sześć oddzielnych sal rozrzuconych po całej osadzie
Halin	wynajęty	2	Jedna izba
Tarnowa	własny	2	Jedna izba

Inspektor szkolny, Jan Motak, w piśmie skierowanym do Zarządu Polskiej Macierzy Szkolnej z 29 listopada 1920 r. następująco przedstawiał sytuację lokalową szkół:

Stan budynków szkolnych jest wprost rozpaczliwy. Własnych budynków szkolnych mamy zaledwie 15%, a reszta to wynajęte rudery nie odpowiadające nawet najskromniejszym wymogom szkolnictwa. Sale szkolne niskie, z małymi oknami, oświetlane jesienią i zimą lampami naftowymi. Zimno ze względu na brak podłóg i żelazne piecyki. Brak studni i ustępów przy szkołach. Gospodarze niechętnie wynajmują izby wobec ciasnoty mieszkaniowej. Prawie wszystkie budynki szkolne własne i wynajęte wymagają natychmiastowego remontu lub wymiany pomieszczenia²⁶.

Poszukującej lokalu z przeznaczeniem na izbę lekcyjną Szkole Powszechnej w Brudzewie z pomocą przyszedł miejscowy proboszcz, ksiądz Antoni Kiszurno. 10 stycznia 1921 r. zawarł on umowę z miejscowym Urzędem Gminy, na mocy której jeden z lokali parafialnych został wydzierżawiony na potrzeby szkoły. Umowa miała obowiązywać od 10 stycznia do 31 grudnia 1921 r. za kwotę 4 tysięcy marek polskich i od 1 stycznia do 1 lipca 1922 r. za kwotę 2 tysięcy marek polskich. Wszelkie uszkodzenia, do jakich mogłoby dojść w czasie dzierżawy, miały być remontowane na koszt gminy. Podpisując powyższą umowę proboszcz powoływał się na ustne zezwolenie udzielone przez Kurię Biskupią we Włocławku Inspektorowi Szkolnemu, Makowskiemu, w listopadzie 1920 r., zaakceptowane przez Radę Szkolną Okręgową w Kole. Po kilku miesiącach okazało się jednak, że udzielone księdzu zezwolenie jest niewystarczające. We wrześniu 1921 r. Radca Kurii Diecezjalnej zwrócił się do księdza kanonika Wojciecha Gniazdowskiego, dziekana kolskiego, prosząc go o zbadanie sprawy wydzierżawionego szkole lokalu. W przesłanym piśmie, radca informował, że tego rodzaju transakcje są niepożądane i mogą prowokować różnego rodzaju konflikty. Z zapytaniem, na jakiej podstawie proboszcz brudzewski załatwił tę sprawę bez uprzedniego zezwolenia Kurii, zwrócił się też biskup pomocniczy, ksiądz Wojciech Owczarek. W odpowiedzi ksiądz Kiszurno wystosował w dniu 4 listopada 1921 r. pismo następującej treści:

Z lokalu parafialnego w Brudzewie korzysta szkoła od czasu w kontrakcie oznaczonym. Popeniłem nietakt, że uważałem za wystarczające słowne pozwolenie, jakie jak wiadomo Czciogodnemu Księdzu Dziekanowi (o ile pamięta ksiądz kanonik)

²⁵ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADW), Akta parafii Brudzew Kolski (1920-1938), sygn. AKDWł. par. 22, k. 232.

²⁶ APP/K, ISK, Sieć szkolna w poszczególnych gminach, sygn. 142, k. 31.

p. Makowski ówczesny inspektor szkolny na powiat kolski w końcu 1920 r. uzyskał od kurii biskupiej we Włocławku zapytaniem, że będzie stosowne polecenie wysłane wszystkim księżom dziekanom, aby powiadomili księży proboszczów, że jeżeli są wolne lokale parafialne, a pod szkołę nie ma mieszkania – wydzierżawia takowe i w porozumieniu z księdzem Dziekanem i proboszczem – może już z tego korzystać. A, że wówczas nie było jeszcze rozporządzenia, o którym ksiądz Dziekan wspomina z dnia 24 września 1921 r. pozwalającego tylko w zasadzie – zapatrywa- liśmy się na to sami. I, jak wiadomo stanęło na tym w radzie szkolnej okręgowej, gdzie też wiedzieli, że można oddać wolny i niepotrzebny lokal parafialny pod szkołę po zawarciu umowy na piśmie. Podając szczerze, jak było, uprzejmie proszę czcigodnego księdza Dziekana nie uważać tego, za moją samowolę, uwzględnić powyższe okoliczności i że ze względu na dużą ilość dzieci z braku lokalu pospie- szyłem wydzierżawić opierając się na słownym pozwoleniu nie czekając pisma²⁷.

Problemy z wynajęciem sal na potrzeby szkolne, powodowały, że władze gminne podjęły decyzję o budowie osobnego gmachu szkolnego. Komitet na rzecz Budowy Szkoły w Brudzewie zawiązał się już na początku lat dwudziestych. Teren pod budowę o powierzchni 0.84 ha, znajdujący się w odległości ok. 200 m. od Urzędu Gminy, przekazał właściciel majątku Kolnica, Witold Kępiński²⁸. W nowo wybudowanym, murowanym budynku miały mieścić się cztery sale lekcyjne. Koszt budowy miał zamknąć się sumą 135 mln. 357 tys. marek polskich²⁹. W wyniku przeprowadzonej zbiórki wśród społeczności Brudzewa zebrano 255 tys. marek polskich, którą to kwotę zaksięgowano w miejscowej Kasie Pożyczkowo-Oszczędnościowej³⁰. Budowy w tym czasie jednak nie rozpoczęto, zapewne z braku wystarczających funduszy.

Uczniowie szkoły powszechnej w Brudzewie wraz z kierownikiem Antonim Hilczere (w środku) przed budynkiem, w którym mieściła się jedna z sal lekcyjnych - fotografia z drugiej połowy lat trzydziestych
Źródło: ze zbiorów M. Karwackiego

²⁷ ADW, Akta parafii Brudzew Kolski (1920-1938), sygn. AKDWł. par. 22, k. 13, 17.

²⁸ Tamże, k. 10.

²⁹ APP/K, ISK, Okólniki Inspektoratu, sygn. 2, k. 641.

³⁰ APP/K, Akta Gminy Brudzew, Księga zebrzań osadzkich osady Brudzew (1899-1922), sygn. 50, k. 1.

Podczas obrad zebrania osadzkiego w Brudzewie w dniu 18 listopada 1928 r. postanowiono wystąpić do Komitetu Budowy Szkół z propozycją wybudowania w miejscowości gmachu szkolnego, jako pomnika 10-lecia Niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej. Na ten cel zebrani postanowili przekazać plac o powierzchni dwóch mórg³¹.

14 kwietnia 1933 r. Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego wydało okólnik zarządzający, aby wszystkie izby szkolne o powierzchni poniżej 30 m. były zlikwidowane i zastąpione większymi. Niewykonanie tego rozporządzenia groziło likwidacją danej klasy, a nawet całej szkoły³². Miesiąc później Inspektor Szkolny w Kole, W. Falkowski, w piśmie skierowanym do Dozoru Szkolnego gminy Brudzew informował, że ze względu na znaczny przyrost liczby dzieci w wieku szkolnym na terenie gminy, konieczne jest wynajęcie większych izb z przeznaczeniem do nauki szkolnej. Dotyczyło to przede wszystkim szkół w Chrząblicach (jedna sala), Janowie (dwie sale, w tym jedna o powierzchni ponad 40 m²), Krwonach (jedna sala), Brudzewie (zamiast izby o powierzchni 20 m², wynająć izbę mającą ponad 30 m² powierzchni), Galewie (jedna sala ponad 30 m², a nawet ponad 40 m²)³³.

Powyższe zarządzenia wpłynęły zapewne na ponowne podjęcie przez władze gminne decyzji o rozpoczęciu budowy szkoły w Brudzewie. Na posiedzeniu w dniu 5 stycznia 1935 r. Rada Gminna postanowiła wystąpić w tej sprawie do Inspektoratu Szkolnego w Koninie, prosząc o zatwierdzenie jej projektu i powołanie Komisji w celu przyjęcia placu pod budowę tego gmachu. Plac o powierzchni 1 ha przekazywała bezpłatnie osada Brudzew. Uchwalono, że wszystkie prace przy budowie wykonane zostaną systemem szarwarkowym, gdyż ok. 100 mieszkańców Brudzewa trudniło się murarstwem, a więc pracę swą mogli wykonać bezinteresownie. Rada postanowiła wystąpić także do Towarzystwa Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych w Warszawie z prośbą o udzielenie długoterminowej bezprocentowej pożyczki w wysokości 25 tys. zł. Postanowiono także wstawić na ten cel do budżetu gminnego na rok 1935/36 kwotę 1 tys. 500 zł.³⁴ Dzień później, podczas zebrania Rady Gromadzkiej Osady Brudzew, w którym uczestniczyli: sołtys – Józef Karwacki, podsołtys – Antoni Spych, członkowie – Antoni Kaszyński, Andrzej Kaszyński, Teofil Kaszyński, Bolesław Mroczkowski, Bolesław Krauze, Bronisław Karwacki, Stanisław Głąbowski, Andrzej Głąbowski, Stanisław Tomczyk, Józef Kapeliński, Piotr Pietraszko, Antoni Pietraszko, Czesław Płociński, Feliks Ogiński, Antoni Kończak, Antoni Kucharski, Wojciech Rosicki, Władysław Olczykowski, jednogłośnie postanowiono przekazać plac pod budowę siedmioklasowej szkoły powszechnej z osadzkich pastwisk na tzw. „Pustkach” o powierzchni ok. 1 ha oraz wstawić do budżetu osadzkiego kwotę 900 zł, wpłacając po 300 zł rocznie przez okres trzech lat³⁵.

W listopadzie 1935 r. wójt, Kazimierz Kubiak, informował Wydział Powiatowy w Kole, że żadnych prac przy budowie szkoły nie podjęto wskutek braku funduszy, bowiem otrzymane subsydlum w wysokości tysiąca zł okazało się niewystarczające do rozpoczęcia prac budowlanych. Wójt zaznaczył, że prace będzie można rozpocząć dopiero po uzyskaniu pożyczki w wysokości 25 tys. zł z Towarzystwa Popierania Budowy Szkół

³¹ APP/K, Księga uchwał osady Brudzew, sygn. 51, k. 35.

³² APP/K, ZGB, sygn. 116, k. 18.

³³ Tamże, sygn. 116, k. 18.

³⁴ Tamże, sygn. 46, k. 46.

³⁵ Tamże, sygn. 79, k. 28.

Powszechnych³⁶. W tym celu Rada Gminna podjęła decyzję o przystąpieniu w 1937 r., jako członek, do powyższego Towarzystwa³⁷. Gdy pożyczki nadal nie udawało się pozyskać, Rada w dniu 17 lutego 1938 r. postanowiła wstawić do budżetu na rok 1938/39 kwotę w wysokości 5 tys. zł z przeznaczeniem na budowę szkoły. Jednocześnie wybrano Komitet jej budowy w składzie: Władysław Kaszyński (syn Stanisława), Władysław Kaszyński (syn Macieja), Bronisław Karwacki, Antoni Hilczer, Karol Głąbowski, Edward Benke – wszyscy z Brudzewa, Józef „Pius” Kożuchowski z Brudzyna, Kazimierz Kubiak z Bierzma, Władysław Działara z Krwon³⁸. Wybuch wojny uniemożliwił jednak realizację zamierzonych działań.

Budowę gmachu szkolnego planowano także w Krwonach. Na posiedzeniu Rady Gminnej w dniu 20 marca 1937 r. postanowiono jednak odłożyć te plany do czasu zatwierdzenia przez Wydział Powiatowy uchwały o podwyższeniu podatku wyrównawczego o 15 gr z ha na cele budowy szkół oraz przedłożenia dokumentu oddającego na własność gminy gruntu o powierzchni 1 ha, przeznaczonego pod budowę szkoły i zobowiązania się do dostarczenia kamienia wapiennego³⁹. Podobnie jak w przypadku Brudzewa, także i Krwony nie doczekały się osobnego budynku szkolnego.

Szkoła Powszechna w Brudzewie, mimo, że niewielka, była doskonale zaopatrzona w pomoce dydaktyczne. W roku szkolnym 1934/35 zorganizowano pracownię zajęć praktycznych. Zajęcia te były prowadzone osobno dla dziewcząt i chłopców. Pracownia była zaopatrzona w pięć warsztatów stolarskich i w odpowiednią ilość narzędzi. Ułatwiała ona w dużym stopniu należyte realizowanie programu odnośnie zajęć praktycznych wraz z kulturą życia codziennego. W tym samym roku szkolnym zorganizowano również boisko sportowe, które ułatwiło rozwój wychowania fizycznego wśród uczniów⁴⁰. Szkoła zaopatrywała pozostałe placówki z terenu gminy i powiatu w pomoce dydaktyczne, takie jak: linijki, cyrkle, ekierki, kątomierze, szczotki do czyszczenia obuwia, itp. W roku szkolnym 1937/38 uruchomiono koło modelarzy latających modeli samolotów. Nauczyciel zajęć praktycznych brał nawet udział w specjalnym kursie modelarstwa lotniczego zorganizowanego w Szamotułach⁴¹. Na zakończenie roku szkolnego 1927/28 zorganizowano wystawę szkolną, na której zaprezentowano eksponaty w następujących kategoriach: roboty ręczne, roboty kobiece, rysunki dzieci wraz z ćwiczeniami zdobniczymi, rysunki geometryczne i przyrodnicze, zbiory przyrodnicze, zielniki i tablice. Ogólna liczba eksponatów dochodziła do 600. Wystawę zwiedziło całe miejscowe społeczeństwo⁴².

Brudzewska placówka posiadała własną bibliotekę, utworzoną w 1919 r., której księgozbiór w roku 1927 liczył 48 książek⁴³. W lutym tego roku utworzono w Brudzewie Komitet Miesiąca Książki, który na rzecz biblioteki zebrał na terenie wsi Chrząblice i Smolina kwotę w wysokości 58 zł 30 gr⁴⁴.

³⁶ Tamże, sygn. 103, k. 25.

³⁷ Tamże, sygn. 46, k. 129.

³⁸ Tamże, k. 191.

³⁹ Tamże, k. 156-157.

⁴⁰ Kronika Szkoły Podstawowej w Brudzewie (1918-1976).

⁴¹ Tamże.

⁴² „ABC Kolskie” 1928, 3, nr 188, s. 1.

⁴³ APP/K, ISK, Okólniki Inspektoratu Szkolnego w Kole, sygn. 11, k. 15.

⁴⁴ „Życie Kolskie” 1927, nr 18, s. 11.

W ogóle biblioteki odgrywały ważną rolę w szerzeniu oświaty. „*Księga pamiątkowa powiatu kolskiego*” z 1929 r. podaje, że w roku 1925 w Brudzewie funkcjonowała Biblioteka Publiczna założona przez miejscowe nauczycielstwo⁴⁵.

Z inicjatywą utworzenia w Brudzewie Gminnej Biblioteki Publicznej wystąpiła Rada Gminy na uroczystej sesji, 12 maja 1936 r., zwołanej z okazji pierwszej rocznicy śmierci marszałka Józefa Piłsudskiego⁴⁶. Zadaniem nowo utworzonej biblioteki miało być:

umożliwienie rolnikom korzystania z książek niedostępnych dla nich w inny sposób z zakresu rolnictwa, hodowli, ogrodnictwa, pszczelnictwa, spółdzielczości, sadownictwa, w celu podniesienia poziomu kulturalnego wsi oraz pomnożenia dóbr duchowych i intelektualnych⁴⁷.

Otrzymała ona nazwę – Gminna Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Na zakupienie pierwszego kompletu książek przewidziano wydać z budżetu gminy na rok 1936/37 – 150 zł. W latach następnych na zakup książek w budżecie gminnym miały być przeznaczone już znaczniesze środki⁴⁸. Powołano także Tymczasową Gminną Komisję Biblioteczną w składzie: Kazimierz Kubiak – wójt, Franciszek Kierzkowski – członek Zarządu Gminnego, Kazimierz Szafoni – naczelnik Ochotniczej Straży Pożarnej w Krwonach, Hipolit Chyczewski – nauczyciel szkoły w Brudzewie, Ryszard Karwacki – kancelista Zarządu Gminnego, która wspólnie z Zarząd Gminnym w porozumieniu z właściwymi czynnikami miała zająć się zakupem książek. Nadzór nad biblioteką oraz jej działalnością sprawować miała Gminna Komisja Oświatowa, a w zakresie fachowym instruktor oświaty pozaszkolnej Inspektoratu Szkolnego w porozumieniu z Gminną Komisją Biblioteczną⁴⁹. Uchwalony wówczas regulamin biblioteki stanowił co następuje:

1. Biblioteka nosi nazwę: Biblioteka Publiczna gminy Brudzew.
2. Biblioteka stanowi własność gminy Brudzew.
3. Na fundusz biblioteki składają się:
  - a.) Kwota przewidziana w budżecie gminnym.
  - b.) Subwencje.
  - c.) Ewentualne opłaty pobierane od czytelników.
  - d.) Zapisy, dotacje itp.
4. Korzystać z biblioteki mają prawo wszyscy mieszkańcy gminy.
5. W gminie, w której powstaje biblioteka, powołuje się równocześnie Gminną Komisję Biblioteczną, która ma na celu zarząd, dobro i rozwój biblioteki.
6. W skład Komisji wchodzi:
  - a.) Wójt gminy.
  - b.) Jeden z członków Rady Gminnej.
  - c.) Czynnny działacz społeczny zaproszony przez Radę Gminną spośród mieszkańców gminy.

---

⁴⁵ *Księga Pamiątkowa powiatu kolskiego w rocznicę 10-lecia niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej 1918-1928*, Łódź 1929, s.141.

⁴⁶ APP/K, Zarząd Gminy Brudzew, sygn. 46, k. 111.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże, k. 112.

⁴⁹ Tamże, k. 112-114.

- d.) Przedstawiciel nauczycielstwa wybrany na konferencji nauczycielskiej danej gminy.
  - e.) Bibliotekarz Gminnej Biblioteki Publicznej.
7. Do zakresu działalności Gminnej Komisji Biblioteki Publicznej należy:
- a.) Projektowanie budżetu biblioteki.
  - b.) Opracowywanie wniosków dotyczących potrzeb i praw biblioteki.
  - c.) Staranie się o fundusze.
  - d.) Opieka nad biblioteką.
  - e.) Propaganda książki i czytelnictwa.
8. Nadzór nad biblioteką i jej działalnością sprawuje Gminna Komisja Oświatowa oraz w zakresie fachowym instruktor oświaty pozaszkolnej Inspektoratu Szkolnego w porozumieniu z Gminną Komisją Biblioteczną.
9. Gminna Biblioteka Publiczna winna być prowadzona według unormowanych i przyjętych zasad bibliotecznych oraz według jednego systemu bibliotecznego obowiązującego na terenie powiatu. W tym celu opracowanie ksiąg skutecznie instruktor biblieczny wydziału powiatowego.
10. Zakup książek i dopełnienie księgozbioru skutecznie instruktor biblieczny wydziału powiatowego na wniosek zarządu gminy, powzięty w porozumieniu z Gminną Komisją Biblioteczną.
11. a.) Bibliotekarza wyznacza względnie angażuje Zarząd Gminy na wniosek Gminnej Komisji Bibliotecznej.
- b.) Bibliotekarz musi być zatwierdzony przez Wydział Powiatowy.
  - c.) Bibliotekarzem może być pracownik Zarządu Gminnego lub inna osoba z terenu gminy, mająca odpowiednie kwalifikacje społeczno-oświatowe.
12. Bibliotekarz pracę swą spełniać będzie bezpłatnie.
13. a.) Bibliotekarz odpowiedzialny jest za swe czynności przed Zarząd Gminnym.
- b.) Pracę biblioteczną ocenia instruktor biblieczny Wydziału Powiatowego. Gminna Komisja Biblieczna w razie ujemnej oceny przedstawia Zarządowi Gminy wniosek o zwolnienie.
14. Komisja Biblieczna określi dni czynności i oznaczy godziny wypożyczania.
15. a.) Korzystanie z biblioteki jest zasadniczo bezpłatne, jednak dla zasilenia funduszy przeznaczonych na Gminną Bibliotekę Publiczną można pobierać opłaty.
- b.) Ewentualne wpływy osiągnięte za opłat za wypożyczenie kwitowane być muszą w oddzielnym kwitariuszu bibliotecznym, a uzyskane kwoty przelewane do kasy gminnej na potrzeby biblioteki.
  - c.) Działalność finansowa biblioteki podlega kontroli ogólnej gospodarki gminnej.
16. Oprócz świadczeń zawartych w punkcie 3 i 11 Zarząd Gminny obowiązujący jest dostarczyć odpowiedniego pomieszczenia i urządzeń dla biblioteki, zapewnić jej światło, opał oraz utrzymanie czystości.
- Regulamin powyższy uważa się za tymczasowy i obowiązuje on Gminną Bibliotekę Publiczną do czasu opracowania nowego, opartego na doświadczeniu i wnioskach działalności gminnych bibliotek publicznych na terenie powiatu⁵⁰.

Uroczyste otwarcie biblioteki nastąpiło 15 sierpnia 1936 r. w rocznicę „Cudu nad Wisłą”⁵¹.

---

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże, k. 114.

Biblioteka Publiczna funkcjonowała także w Janowie. Mieściła się ona w jednej z sal miejscowej Szkoły Powszechnej i była czynna w poniedziałki i czwartki w godzinach 16.00-18.00. Opiekę nad nią sprawował nauczyciel, Waław Lasota. W 1938 r. księgozbiór liczył 50 tomów, w tym: beletrystyka dla dorosłych – 23 tomy, beletrystyka dla dzieci i młodzieży – 16 tomów, literatura popularnonaukowa – 11 tomów. Ogółem wypożyczono 214 pozycji, w tym 104 pozycje z działu – beletrystyka dla dzieci i młodzieży, 89 pozycji z działu – beletrystyka dla dorosłych i 21 pozycji z działu – literatura popularnonaukowa. Największym powodzeniem cieszyły się takie książki, jak: Ludwik Bousseuad *Kapitan Łamigłowa*, Maria Rodziewiczówna *Kądział*, Ferdynand Ossendowski *Czao-Ra*, Peter Egge *Hansine Solstad*, Maria Konopnicka *O krasnoludkach i sierotce Marysi*. Prenumerowano także czasopismo „Plon”⁵².

Dużym zainteresowaniem mieszkańców Brudzewa cieszył się założony w 1918 r. amatorski zespół teatralny. Pierwsze przedstawienia odbywały się już w 1915 r., jednak za oficjalny początek istnienia stałego zespołu uznany został właśnie rok 1918. Jego twórcą był J. Szafranski, który w 1915 r. z powodu trudnych warunków bytowych przeniósł się z Łodzi do Zimotek, gdzie zatrudnił się jako nauczyciel. Do Brudzewa często zapraszał go Henryk Wiśniewski, późniejszy komendant miejscowej placówki Polskiej Organizacji Wojskowej, a następnie sekretarz w Urzędzie Gminy w Brudzewie. Szafranski nie tylko zachęcił młodzież brudzewską do stworzenia zespołu teatralnego, ale i przyczynił się do powstania w Brudzewie placówki POW. Próby teatralne stały się doskonałym kamuflażem do organizowania ćwiczeń wojskowych. Nie dziwi więc fakt, że początkowo repertuar miał charakter patriotyczny, a uzyskane ze sprzedaży biletów pieniądze przeznaczano na działalność POW. W 1915 r. wystawiono: *Obronę Częstochowy*, *Obronę Trembowli*, *Kościuszkę pod Raclawicami*.

Pierwsze przedstawienia odbywały się w spichlerzu należącym do miejscowego Żyda, Judkiewicza, w stodole Michała Giszki czy w wikaryjce. W drugiej połowie lat dwudziestych sztuki zaczęto wystawiać w sali widowiskowej mieszczącej się przy nowo wybudowanej remizie Ochotniczej Straży Pożarnej. Spośród pierwszych aktorów – amatorów teatru wymienić należy przede wszystkim: Zuzannę Głabowską, Kazimierę Jesionowską, Zofię Kaszyńską, Pelagię Melzacką, Helenę Wiśniewską-Szlabs, Jana Albińskiego, Józefa Ciesiołkiewicza, Mieczysława Jurkiewicza, Bronisława Karwackiego, Jana Ryłskiego, Tadeusza Rosickiego, Henryka Wiśniewskiego.

Po aresztowaniu Szafranskiego przez Niemców w 1917 r., kierownictwo nad zespołem przejął Józef Kropski. Wspólnie z żoną, Jadwigą, kierował on teatrem brudzewskim przez następnych kilka lat. W jego działalność zaangażowani byli także miejscowi nauczyciele, którzy przygotowywali dzieci szkolne do recytacji patriotycznych utworów poetyckich podczas antraktów. Po wyjeździe Kropskich z Brudzewa, teatrem zajęła się pani Grabowska z Łodzi, którą zastąpił z kolei emerytowany aktor z teatru poznańskiego, J. Czerwiński. To dzięki niemu w Brudzewie można było zobaczyć m. in. *Chatę za wsią* Józefa Ignacego Kraszewskiego. Gorącym entuzjastą teatru w Brudzewie był miejscowy fryzjer, Józef Bogdański. Obyty w wielkim świecie, bywalec teatrów krakowskich w czasie odbywania służby wojskowej, obserwował scenografię, gesty i wymowę aktorów, co znakomicie wykorzystał po objęciu kierownictwa „sceny” brudzewskiej. Za czasów jego kierownictwa wystawiono: *Łobzowian*, *W gabinecie doktora*, *Chłopów arystokratów*, *Wróżbę cyganki*. Od roku 1933 aż do wybuchu wojny, pracą zespołu kierowała dotychczasowa jego aktorka, Helena Wiśniewska-Szlabs. Teatr brudzewski nie ograniczał się

⁵² APP/K, ISK, Sprawozdania punktów bibliotek szkolnych, 1938, sygn. 146, k. 27.

do występów jedynie w swojej miejscowości. Jego występy cieszyły się dużym zainteresowaniem, nawet w pobliskich miastach i wioskach⁵³.

W lipcu 1933 r. z inicjatywy wójta – Bronisława Karwackiego, sekretarza – Romana Raźniewskiego oraz nauczyciela szkoły powszechnej w Krwonach – Włodzimierza Kostenko, utworzony został Związek Młodzieży Ludowej. W skład Zarządu weszli: Roman Raźniewski – prezes, Wiktor Marczewski – wiceprezes oraz Janina Kończak, Leokadia Kroszczyńska, Irena Kucharska, Stanisława Opas, Helena Słowikowska, Józef Gibaszek, Antoni Karwacki, Bronisław Karwacki, Ryszard Karwacki, Włodzimierz Kostenko, Jan Pietrzycki, Stanisław Wesołowski. Jednocześnie przy Związku powstała sekcja przysposobienia wojskowego, której komendantem został Włodzimierz Kostenko⁵⁴.

Z inicjatywy władz gminnych organizowany był w Brudzewie „Tydzień Dziecka”, podczas którego dzieci i młodzież uczestniczyły w międzyszkolnych zawodach sportowych, obejmujących m. in. takie konkurencje, jak: gra w dwa ognie, piłka siatkowa, biegi oraz marsze na wytrzymałość. Odbywały się również gry i zabawy towarzyskie, jak np. Trzeciak i Jakubek. W skład Komitetu Organizacyjnego wchodził nauczyciele, dozór szkolny, Zarząd Gminy oraz przedstawiciele rodziców⁵⁵.

Organizowane były także obchody „Święta Morza”, podczas których odbywały się akademie i odczyty, przeprowadzano kwesty publiczne, sprzedawano materiały propagandowe i wydawnictwa o tematyce morskiej. Początki tego święta sięgają roku 1923 i inicjatywy Antoniego Abrahama, Jana Radtkego i Stefana Żeromskiego. Zinstytucjonalizowane obchody zainaugurowano w roku 1932, dzięki staraniom Andrzeja Wachowiaka i Ligi Morskiej Kolonialnej. Coroczne obchody angażowały najważniejszych polityków i duchownych, a także rzesze obywateli, którzy tłumnie przyjeżdżali do Gdyni, będącej głównym miejscem obchodów, by wziąć udział w uroczystościach. Obchody związane były m. in. z próbami popularyzacji tematyki morskiej oraz promocją pozytywnego wizerunku Marynarki Wojennej i przemysłu stoczniowego.

W roku 1934 przygotowaniem obchodów w Brudzewie zajął się Komitet Organizacyjny w następującym składzie: Kazimierz Kubiak – przewodniczący, Bronisław Bocian, Teofil Budynek, Władysław Działara, Antoni Hilczer, Michał Karbowy, Bronisław Karwacki, Józef Karwacki, Franciszek Kierzkowski, Włodzimierz Kostenko, Roman Raźniewski, Franciszek Woźniak. Uzyskany podczas przeprowadzonej wówczas kwesty dochód w kwocie 175 zł 42 gr, przekazany został na rozwój gospodarki morskiej oraz na rzecz obrony Wybrzeża⁵⁶. Rok później, ze sprzedaży materiałów dekoracyjnych, przedmiotów propagandowych i wydawnictw uzyskano dochód w wysokości 43 zł 50 gr.

Tabela 6. Dochód uzyskany podczas obchodów Święta Morza w Brudzewie w 1935 r.⁵⁷

Sprzedane materiały	Uzyskana kwota
5 sztuk znaczków po 20 gr.	1 zł
35 sztuk znaczków po 10 gr.	3.50 zł

⁵³ H. Wieruchowski, *Sześćdziesięciolecie teatru amatorskiego w Brudzewie*, „Rocznik Koniński” 1980, t. VIII, s. 301-305.

⁵⁴ „Gazeta Kolska” 1933, nr 34, s. 1.

⁵⁵ APP/K, ZGB, sygn. 221, k. 10.

⁵⁶ Tamże, k. 24-25, 95; sygn. 224, k. 27.

⁵⁷ APP/K, ZGB, sygn. 224, k. 27.

2 flagi państwowe po 6 zł.	12 zł
42 sztuki sygnałówek papierowych po 10 gr.	4.20 zł
10 sztuk marynarzyków ze szkła po 20 gr.	2 zł
10 sztuk nalepek na okno po 10 gr.	1 zł
15 sztuk portretów po 1 zł.	15 zł
3 metry girlandy i chorągiewki płócienne	4.80 zł
Razem	43 zł 50 gr

Organizowane imprezy okolicznościowe przyniosły 71 zł 57 gr, a kwesta do puszek 17 zł 38 gr. Ogółem zebrano więc 132 zł 45 gr⁵⁸.

W latach trzydziestych szczególnie uroczystości obchodzone święta narodowe, rocznice ważnych wydarzeń historycznych oraz wydarzenia o charakterze okolicznościowym (3 Maja, 11 Listopada, 250 rocznica odsieczy wiedeńskiej, imieniny marszałka Piłsudskiego). W uroczystościach tych uczestniczyli przedstawiciele władz gminnych, nauczycielstwo, dzieci i młodzież szkolna, przedstawiciele organizacji i związków gminnych, mieszkańcy Brudzewa i gminy. Obchody rozpoczynano Mszą Świętą, po której w uroczystym pochodzie przemarszerowywano do remizy strażackiej w Brudzewie, gdzie wygłaszano stosowne przemówienia i odbywały się występy dzieci szkolnych. Uroczystości uświetniała swą grą miejscowa orkiestra strażacka.

W 1931 r. w celu zorganizowania obchodów imienin Józefa Piłsudskiego powołano nawet specjalny Komitet Organizacyjny, którym kierował nauczyciel Szkoły Powszechnej w Brudzewie, Wiktor Marczewski. Funkcję sekretarza powierzono Józefowi Bogdańskiemu, a w skład Komitetu powołano: Helenę Jurkiewicz, Stanisławę Opas, Marię Rosicką, Helenę Słowikowską, Hipolita Chyczewskiego, Mariana Jasika, Antoniego Karwackiego, Bronisława Karwackiego, Teofila Kaszyńskiego, Władysława Kaszyńskiego, Józefa Kiszurno, Czesława Lemańskiego, Antoniego Lisowskiego, Stefana Mączyńskiego, Antoniego Pietraszko, Romana Raźniewskiego, Piotra Sienkiewicza, Władysława Skolimowskiego. Uroczyste obchody rozpoczęły się zbiórką wszystkich organizacji gminnych i przemarszem do kościoła parafialnego, gdzie proboszcz brudzewski, ksiądz Waław Piotrowski odprawił Mszę Świętą. Po nabożeństwie uczestnicy udali się do remizy, gdzie stosowne przemówienia wygłosili Hipolit Chyczewski i Władysław Skolimowski. Domy w Brudzewie udekorowano flagami narodowymi, a wieczorem osada (jeszcze niezelektryfikowana) została iluminowana⁵⁹.

W 1927 r. przed mającymi się odbyć w roku następnym wyborami parlamentarnymi utworzony został Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem, głoszący hasła silnej władzy wykonawczej, naprawy gospodarki, walki z „partyjniactwem” oraz obcą agenturą. Według koncepcji Piłsudskiego miała to być formacja polityczna skupiająca różne grupy jego zwolenników. Na prowincji BBWR organizowany był metodami administracyjnymi przy pomocy urzędników powiatowych, sekretarzy gminnych, nauczycieli. W Brudzewie Gminne Koło BBWR powstało podczas zebrania założycielskiego w dniu 5 września 1930 r. Wybrany wówczas przewodniczącym zebrania, Władysław Skolimowski, zapoznał zgromadzonych z celami i zadaniami organizującego się Koła⁶⁰.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ APP/K, ZGB, sygn. 23, k. 19.

⁶⁰ APP/K, Starostwo Powiatowe Kolskie, sygn. 3, k. 14-16.

Trzy lata później, 1 grudnia 1933 r., swoje Koło utworzyli także nauczyciele. Zarząd Koła tworzyli: Wojciech Bobiarz – prezes, Hipolit Chyczewski – sekretarz, Antoni Hilczer – skarbnik, Wiktor Marczewski – delegat do Koła Gminnego BBWR, Waław Lasota – referent prasowy. Wkrótce zapisało się do niego nauczycielstwo z całej gminy oraz z części gminy Koźmin. Podjęto również działania zmierzające do tworzenia wiejskich Kół BBWR, tak, aby Koła takie istniały przy każdej szkole⁶¹.

Bardzo uroczystą oprawę miały obchody 250. rocznicy Odsieczy Wiedeńskiej, zorganizowane w dniu 17 września 1933 r. Komitetem Organizacyjnym, w skład którego weszli: Wiktor Marczewski, Roger Morsztyn, Antoni Pietraszko, Roman Raźniewski, Adam Sieroszewski, kierował wójt gminy – Bronisław Karwacki. Pierwsza część uroczystości rozpoczęła się o godzinie 9.30 zbiórką wszystkich organizacji i dzieci szkolnych przed budynkiem remizy OSP. Funkcję mistrza ceremonii pełnił Stanisław Wesołowski. O godzinie 10.00 pochód wyruszył do kościoła na Mszę Świętą. Po nabożeństwie odprawionym przez księdza Piotrowskiego, odbyła się defilada, a następnie wygłoszono okolicznościowe przemówienia. Drugą część stanowiła akademia, rozpoczęta o godzinie 18.30 w sali miejscowej remizy. Złożyły się na nią: odegranie hymnu narodowego przez orkiestrę strażacką, referat na temat bitwy pod Wiedniem z 1683 r., wygłoszony przez Wiktora Marczewskiego, odegranie wiażanki utworów pt.: *Polskie kwiaty* przez orkiestrę strażacką, deklamacje członków Związku Młodzieży Ludowej w Brudzewie, referat o królu Janie III Sobieskim, wygłoszony przez Stanisława Kwasięborskiego, śpiew dzieci szkolnych, odśpiewanie *Roty*. Po zakończonej akademii, zebrani wystosowali do Rady Gminnej rezolucję w sprawie nazwania ulicy biegnącej obok majątku brudzewskiego – Aleją Sobieskiego⁶².

18 maja 1935 r., podczas nadzwyczajnego, uroczystego, żałobnego posiedzenia Rady Gminy, oddano hołd zmarłemu sześć dni wcześniej pierwszemu Marszałkowi Polski Józefowi Piłsudskiemu⁶³. Po odczytaniu orędzia prezydenta Rzeczypospolitej i trzyminutowej chwili milczenia wójt, Kazimierz Kubiak wezwał obecnych oraz wszystkich mieszkańców gminy, za pośrednictwem będących na posiedzeniu sołtysów, do założenia opasek żałobnych na sześć tygodni. Ponadto Rada Gminy powzięła uchwałę następującej treści:

Łącząc się z całym Narodem w głębokiej żałobie i bólu z powodu śmierci Najlepszego Syna Rzeczypospolitej, Jej Wskrzesiciela i Budowniczego, Wielkiego Naszego Wodza i Największego na przestrzeni całych naszych dziejów Człowieka, Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego, Rada Gminna Gminy Brudzew w nieutulonym żalu składa głowy przed żołnierską Jego trumną i potęgą Jego ducha, ślubując przekazanie Narodowi dziedzictwo myśli o honor i potęgę Państwa zachować, a utrwalone Jego geniuszem granice Rzeczypospolitej, bronić do ostatniej kropli krwi⁶⁴.

Następnie radni i sołtysi złożyli dobrowolne ofiary na budowę pomnika Piłsudskiego w kwocie 20 zł. Uchwalono również przeznaczyć na ten cel 25 zł z funduszy gminnych. Projekt ten nie został jednak zrealizowany⁶⁵.

⁶¹ „Gazeta Kolska” 1933, nr 51, s. 1.

⁶² APP/K, ZGB, sygn. 221, k. 17.

⁶³ APP/K, ZGB, sygn. 46, k. 52.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ Tamże.

Nieprzyjemnym incydem w dziejach brudzewskiej szkoły stały się obchody pierwszej rocznicy śmierci marszałka Józefa Piłsudskiego, zorganizowane 12 maja 1936 r. Po nabożeństwie żałobnym odprawionym za duszę ś. p. Marszałka, wszyscy zebrani przemaszerowali na rynek, gdzie wystawiony został portret komendanta, przy którym miały zostać odczytane fragmenty z jego pism i rozkazów. Wśród zebranych zabrakło nauczycieli i uczniów ze szkoły powszechnej w Brudzewie, którzy minęli miejsce zbiórki i nie zatrzymali się w wyznaczonym miejscu, przez co nie wzięli udziału w dalszej części uroczystości. Dlaczego tak się stało, niestety nie wiadomo. Jako wytłumaczenie podano fakt, że kierownik szkoły, Antoni Hilczer, nie był obecny na zebraniu organizacyjnym i niezbyt dokładnie znał przebieg uroczystości. Tłumaczenie to wydaje się jednak mało przekonujące. Tak więc podczas odczytywania słów Marszałka, dzieci szkolne reprezentowali jedynie uczniowie narodowości niemieckiej ze szkoły w Nowej Wsi wraz z nauczycielką, Wandą Jezerską. Zbulwersowana takim zachowaniem nauczycielstwa, Rada Gminy podjęła uchwałę następującej treści:

Rada Gminna słysząc sarkania mieszkańców na nauczycielstwo szkoły w Brudzewie i na wniosek Franciszka Kierzkowskiego uchwała jednogłośnie za wyjątkiem Stanisława Zdrojewskiego, który od głosowania się wstrzymał, zwrócić się z prośbą według wskazań na wstępie Franciszka Kierzkowskiego najpierw do Inspektora Szkolnego w Koninie o wyciągnięcie konsekwencji za nieuczczenie 12 maja przez nauczycielstwo w Brudzewie, jak również za bardzo złe świecenie przykładem dla publiczności czegoś ludność od prowadzących oświatę wyglądała czegoś innego. Rada Gminna zwraca się z prośbą do Inspektora przede wszystkim o przeniesienie nauczycielstwa z Brudzewa na inny teren nauczania zaś resztę pozostawia Inspektorowi do własnej decyzji. Rada Gminna nadmienia, że ludzi pracy jest bardzo wiele, którzy oddają się pracy z poświęceniem, jak nauczyciel szkoły w Chrząblichach, Jan Kozłowicz, Stanisław Zdrojewski – nauczyciel z Kalinowej, Marian Rzeźnik z Galewa i wielu innych⁶⁶.

Nie znamy niestety finału powyższej sprawy, ale wiadomo, że kierownik szkoły, jak i nauczyciele: Maria Chyczewska, Stefania Marczevska, Hipolit Chyczewski i Wiktor Marczewski, pracowali w Brudzewie aż do wybuchu II wojny światowej.

Ważną rolę kulturotwórczą spełniały też funkcjonujące na terenie gminy Ochotnicze Straże Pożarne. Stanowiły one nie tylko o bezpieczeństwie przeciwpożarowym, ale były też np. organizatorami licznych zabaw tanecznych, wieczorków czy spotkań. Poza Brudzewem w omawianym okresie Straże Pożarne funkcjonowały jeszcze w Chrząblichach, Dobrowie, Galewie, Kalinowie i Krwonach⁶⁷.

W 1920 r. przy OSP w Brudzewie zorganizowano orkiestrę dętą, liczącą początkowo 12 członków. Pierwszym kapelmistrzem został Michał Maciaszek, mieszkający w pobliskim Władysławowie⁶⁸. Bardzo szybko, dzięki wyteżonej pracy, zespół osiągnął dość wysoki poziom artystyczny. Dużym sukcesem odniesionym przez brudzewską orkiestrę było zajęcie II miejsca podczas powiatowego konkursu orkiestr wiejskich w 1932 i 1935 r.⁶⁹

⁶⁶ APP/K, ZGB, sygn. 46, k. 116-118.

⁶⁷ APP/K, Zarząd Gminy Brudzew, sygn. 207, k. 7.

⁶⁸ W. Karwacki, *Historia Straży Pożarnej w Brudzewie*, wydruk komp. w zbiorach Towarzystwa Przyjaciół Brudzewa.

⁶⁹ Archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Brudzewie (dalej cytowane jako AOSPB); APP/K, Inspektorat Szkolny w Turku (1945-1950), Kwestionariusze sprawozdawczo-statystyczne dla placówek upowszechnienia kultury i oświaty według stanu na 31 marca 1949, sygn. 41, k. 52-53.

Od chwili powstania zespół brał czynny udział we wszystkich uroczystościach o charakterze państwowym, religijnym i strażackim na terenie osady i gminy.

Podczas Walnego Zebrania OSP, odbytego w dniu 22 lutego 1933 r., zebrani na nim druhowie uchwalili regulamin dla członków orkiestry w Brudzewie w następującym brzmieniu:

1. Członkowie orkiestry wybierają w roku dwóch kandydatów na kierownika orkiestry w głosowaniu tajnym, z których Zarząd Straży zatwierdza jednego, który zarządza całkowicie orkiestrą w porozumieniu z kapelmistrzem, który odpowiada za całość i instrumenty.
2. Kapelmistrz wybierany jest przez Zarząd Ochotniczej Straży Pożarnej i ma prawo mianować spośród najpilniejszych członków Orkiestry swego zastępcę.
3. Członkowie Orkiestry zobowiązani są stawiać się na wezwanie kierownika na lekcje, próby, występy, pochody i zbiórki strażackie o godzinie wyznaczonej przez kierownika Orkiestry.
4. Członek Orkiestry w razie niemożności przybycia na wyznaczony czas na zbiórkę, obowiązany jest się usprawiedliwić w razie nieprzybycia jednego dnia i usprawiedliwienia nie ponosi żadnej kary, w razie nieprzybycia bez usprawiedliwionych przyczyn, drugi raz ponosi karę w wysokości 5 zł., w razie nieprzybycia bez usprawiedliwienia i trzeci raz, wtedy na wniosek kierownika i kapelmistrza Zarząd Straży skreśla go z listy członków i żąda odszkodowania za naukę.
5. Kierownik Orkiestry ma prawo sprawdzić i dopilnować instrumentów, nuty i pulpity i za całość takowych odpowiada przed Zarządem Ochotniczej Straży Pożarnej.
6. Zyski osiągnięte z najmu muzyki wpływają w 50% do Kasy Strażackiej, zaś w drugich 50% przechodzą na korzyść członków Orkiestry.
7. Podczas pełnienia służby w Orkiestrze używanie alkoholu pod wszelkim pozorem jest surowo zabronione, niepełnoletnim zaś używanie alkoholu w ogólności jest surowo zabronione.
8. Członków Orkiestry obowiązuje musztra formalna (ćwiczenia piesze).
9. Niezależnie od tego regulaminu obowiązuje członków Orkiestry statut i regulamin strażacki od paragrafu 71 do 80 włącznie w punktach regulaminu Straży Pożarnej wydanym w dniu 5 sierpnia 1919 r. dla obydwu stron.
10. Na wywiązanie się i wypełnienie punktów przewidzianych niniejszym regulaminem członkowie Orkiestry wystawiają weksle in blanco na 50 złotych każdy, zaś za małoletnich członków Orkiestry weksle te wystawiają rodzice.
11. Regulamin niniejszy podpisują wszyscy członkowie Orkiestry⁷⁰.

W okresie międzywojennym nową formą masowego przekazu stała się radiofonia. Pierwszą uruchomioną w Polsce stacją radiową była Warszawa I, emitująca swój program od 1926 r. Liczba radioabonentów w kraju rosła bardzo szybko, obejmując w pierwszej kolejności przede wszystkim miasta. W Brudzewie, w 1931 r. jedyny aparat radiowy znajdował się na wyposażeniu Urzędu Gminy⁷¹. Do chwili wybuchu wojny tylko kilka rodzin dysponowało prywatnymi radioodbiornikami. W kwietniu 1939 r. nowy aparat radiowy typu „Echo” otrzymał Urząd Gminy od premiera rządu,

---

⁷⁰ AOSPB, Kronika Ochotniczej Straży Pożarnej w Brudzewie.

⁷¹ APP/K, ZGB, sygn. 137, k. 39.

Felicjana Sławoja Składkowskiego. Premier przekazał wówczas gminie również bibliotekę⁷². Generał Składkowski wspierał bardzo mocno w różnych dziedzinach życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego powiat turecki – do którego od 1938 r. należał Brudzew – jak i samo miasto. W Turku bowiem przy ulicy Tkackiej (obecnie ulica Żeromskiego 5) od pierwszych lat XX stulecia mieszkali jego rodzice, a od 1912 r. siostra, Tomiła Składkowska-Kozłowska wraz z mężem, Zygmuntem, prowadziła gimnazjum żeńskie im. Królowej Jadwigi⁷³. Premier pomagał nie tylko władzom, ale i poszczególnym mieszkańcom Turku i powiatu. Wspierał materialnie zdolnych, lecz niezamożnych gimnazjalistów, opłacając za nich chesne. Dla uczniów, którzy mieszkali w odległych od Turku miejscowościach zakupił rowery. Ustanawiał nagrody dla najlepszego ucznia, najlepszego naczelnika Straży Pożarnej, najlepszego Koła Młodzieży Wiejskiej⁷⁴.

Kończąc rozważania dotyczące rozwoju oświaty i kultury w gminie Brudzew, należy jeszcze wspomnieć o sukcesach sportowych, które były udziałem administratora majątku brudzewskiego, Józefa Kiszurny. Rodzina Kiszurnów wywodziła się z okolic Mińska Litewskiego na terenie dzisiejszej Białorusi. W 1920 r., aby uniknąć sowieckich prześladowań, Józef wraz z żoną, braćmi – Antonim i Witoldem, siostrą Heleną oraz przyjaciółmi – braćmi Antonim i Piotrem Pietraszko, opuścił rodzinne strony i dotarł aż do Brudzewa⁷⁵. Od 1928 r. aż do chwili wybuchu II wojny światowej był zawodnikiem Legii Warszawa. Do największych jego sukcesów zaliczyć należy trzy tytuły Mistrza Świata – indywidualnie we Lwowie w 1931 r. i w Berlinie w 1936 r. (strzelanie do rzutków „trap” z odległości 300 m) oraz drużynowo w Pradze w 1938 r. (strzelanie do rzutków „trap” z odległości 200 m). W 1931 r. we Lwowie zdobył również tytuł mistrza Europy (strzelanie do rzutków „trap” z odległości 200 m)⁷⁶. W Brudzewie, na łące za fortyfikacjami ziemnymi, będącymi pozostałością po siedemnastowiecznym dworze Łaszczów, urządził prowizoryczną strzelnicę i w każdą wolną niedzielę odbywał tam treningi. Dzięki odnoszonym sukcesom, cieszył się dużym szacunkiem wśród mieszkańców Brudzewa. Kiedy w 1931 r. wracał ze Lwowa z pierwszym tytułem Mistrza Świata, zgotowano mu gorące powitanie. Już dwa kilometry przed Brudzewem czekali na niego miejscowi oficjele z proboszczem na czele oraz mieszkańcy osady. Wśród wiwatów przywieziono go do Brudzewa, gdzie przed rządówką czekała już miejscowa orkiestra strażacka, suto zastawione stoły i beczki z piwem. Okrzyki i głośne śpiewy rozlegały się aż do rana⁷⁷.

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że mimo pewnych problemów, jakim był przede wszystkim brak własnych lokali, sytuacja oświaty w gminie Brudzew była w miarę dobra. Funkcjonowało tutaj osiem szkół powszechnych, a szkoła w Brudzewie systematycznie podnosiła swój stopień organizacyjny. Znaczącą rolę w systemie oświatowym odgrywały też działające tutaj biblioteki. W życiu kulturalnym ogromną rolę odgrywał, cieszący się dużym zainteresowaniem miejscowego społeczeństwa, amatorski zespół teatralny.

⁷² „Gazeta Kolska” 1939, nr 14, s. 4.

⁷³ A. Piasecki, *W Polsce odrodzonej (1918-1939)*, [w:] *Dzieje Turku*, red. E. Makowski, C. Łuczak, Poznań 2002, s. 222.

⁷⁴ Tamże, s. 226.

⁷⁵ Z. Kiszurno, *Rodzina Kiszurnów w Brudzewie 1920-1931*, wydruk komputerowy w zbiorach Towarzystwa Przyjaciół Brudzewa, s. 1.

⁷⁶ *Kronika sportu*, red. M. Michalik, Warszawa 1993, s. 999.

⁷⁷ Z. Kiszurno, *Rodzina...*, s. 11.

OŚWIATA I KULTURA W GMINIE BRUDZEW W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Słowa kluczowe: szkoła, biblioteka, Brudzew, gmina, oświata, kultura

W roku 1918 na mapy Europy i Świata powróciła Polska. Rozpoczęło się kształtowanie zrębów polskiej państwowości. Jednym z jej elementów była oświata i kultura. Jak to wyglądało na terenie gminy Brudzew, opisuje poniższy artykuł. Poświęcono w nim uwagę szkolnictwu powszechnemu, bibliotekom, działalności amatorskiego teatru i ochotniczym strażom pożarnym, a więc tym instytucjom, które miały największy wpływ na rozwój oświaty i kultury, w tym przypadku na terenie gminy Brudzew.

EDUCATION AND CULTURE IN BRUDZEW DISTRICT IN THE INTERWAR PERIOD.

Keywords: school library, Brudzew, district, education, culture

In 1918 to maps of Europe and of World Poland returned. A forming of frameworks of the Polish statehood started. An education and a culture were one of its elements. The submitted article describing the process of forming the Polish statehood, education and culture in the commune district of Brudzew. In the study the special attention was devoted to the common education, libraries, activity of the amateur theatre and Volunteer Fire services as institutions which have considerable influence to the development of the education and the culture, in this case in the commune Brudzew.

Bibliografia:

Źródła archiwalne:

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji dotyczące się Miasta Brudzewa w województwie kaliskim

Archiwum Państwowe w Poznaniu. Oddział w Koninie

Akta Gminy Brudzew

Inspektorat Szkolny w Kole 1918 – 1939

Inspektorat Szkolny w Turku (1945 – 1950)

Księga uchwał osady Brudzew

Starostwo Powiatowe Kolskie

Wstęp do inwentarza zespołu akt – Inspektorat Szkolny Koło.

Zarząd Gminy Brudzew

Archiwum Diecezjalne we Włocławku

Akta parafii Brudzew Kolski (1920–1938)

Archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Brudzewie

Kronika Ochotniczej Straży Pożarnej w Brudzewie.

Kronika Szkoły Podstawowej w Brudzewie (1918-1976).

Kronika Szkoły Podstawowej w Janowie.

Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej, wyd. J. Łaski, Gniezno 1880, T. 1.

Opisy miast polskich z lat 1793-1794, wyd. J. Wąsicki, Poznań 1962, cz. 2.

Pęcherski M., Świątek M., *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977. Podstawowe akty prawne*, Warszawa 1978.

Prasa

„ABC Kolskie 1928

„Gazeta Kolska 1933, 1939

„Życie Kolskie” 1927

Opracowania:

Karwacki W., *Historia Straży Pożarnej w Brudzewie*, wydruk komputerowy w zbiorach TPB.

Kiszkurno Z., *Rodzina Kiszurnów w Brudzewie 1920-1931*, wydruk komputerowy w zbiorach TPB.

Kronika sportu (1993), red. M. Michalik, Warszawa.

Księga Pamiątkowa powiatu kolskiego w rocznicę 10 – lecia niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej 1918-1928 (1929), Łódź.

Piasecki A. (2002), *W Polsce odrodzonej (1918-1939)*, [w:] *Dzieje Turku*, red. E. Makowski, C. Łuczak, Poznań.

Roszkowski W. (1991), *Historia Polski 1914-1990*, Warszawa.

Wieruchowski H. (1980), *Sześćdziesięciolecie teatru amatorskiego w Brudzewie*, „Rocznik Koniński”, t. VIII.

Wiśniowski E. (1967), *Sieć szkół parafialnych w Wielkopolsce i Małopolsce w początkach XVI wieku*, „Roczniki Humanistyczne”, T. 15, z. 2.